

Šaur, Vladimír

Diskuse

In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca* : (příspěvky přednesené na I. celostátním balkanistickém symposiu v Brně 11.-12. prosince 1969). Pražák, Richard (editor); Dorovský, Ivan (editor). 1. vyd. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1970, pp. 319-326

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120702>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DISKUSE

Diskusi k referátům K. H o r á l k a a V. B l a n á r a zahájil B. H a v r á n e k . Podle jeho názoru jsou nutné rozdíly v pojetí balkanistiky na Slovensku a v Čechách. Zatímco na Slovensku balkánská kolonizační vlna zasáhla území přímo, v Čechách tomu tak nebylo. Proto je nutné sledovat způsob ovlivnění slovenštiny přímým zá-
sahem balkánského prostředí, ať už přímo nebo prostřednictvím maďarštiny. Odtud se někdy chápe hungaristika jako balkanistická disciplína. V Čechách je situace z tohoto hlediska odlišná.

V. P o l á k se vrátil k otázce konvergentního vývoje. Pojem "konvergence" přinesla podle jeho názoru do jazykovědy pražská lingvistická škola, avšak vlastní obsah pojmu nám není zcela jasný. Je opravdu vše, co se za konvergenci pokládá, konvergenčí? Neznáme nejstarší vývojová období některých jazyků, např. albánštiny. Je vývoj albánštiny nebo menšinových jazyků konvergentní k ostatnímu balkánskému stavu?

R. V e ř e r k a učinil metodologickou poznámku k dědictví pražské lingvistické školy. Její teorie spisovného jazyka se uplatňuje při studiu církevněslovenských památek. Je vhodné studovat církevněslovenské jevy z toho hlediska, jako by šlo o jevy jazyka spisovného a jeho další vývoj směrem, kterým se ubírají spisovné jazyky.

Z. U r b a n souhlasil s výsledným názorem prof. Horálka na rozsah disciplíny "balkanistika". Upozornil, jak je důležité stanovit rozsah disciplíny, neboť různé bibliografie balkanistiky jsou pojaty podle různě chápaného obsahu. Podle jeho názoru prof. Horálek vystižně charakterizoval několik aspektů přínosu šs. balkanistiky světu. Není jasná tzv. "taktická stránka" balkanistiky v pojetí prof. Horálka.

V. Š a u r se domnívá, že do balkanistiky patří i společné jevy příbuzných jazyků na Balkáně a jejich vzájemné ovlivňování. Ne tedy jen studium uzavřeného počtu jevů, společných jazykům nepříbuzným. Dále soudí, že balkánskou syntax by bylo možno zpracovat metodou, použitou při výzkumu ruštiny pro Příruční mluvnici ruštiny brněnskými syntaktiky.

B. H a v r á n e k vyslovil svůj názor, že pro balkanistiku není rozhodující jen studium jevů-balkanismů, ale zejména že je důležité postihnout jejich zařazení v příslušném jazyce. Připomněl, že vždy zdůrazňoval vliv řeckého prostředí i latinských proudů. Obojí působení na ostatní jazyky je velmi komplikované. Co se týče staroslovenštiny, je

to vypěstovaný jazyk, ne nějaký pokus o hledání výrazových prostředků. V každém jazyce jsou stopy mluveného jazyka, které vcházejí trochu difuzně do celku. Musíme proto vidět zařazení jednotlivých případů do komplexu.

J. S e d l á č e k soudí, že princip čisté konvergence je pravděpodobně fikce. Vždy určitý jazyk je v konvergenci dominantní. Nemůže ani existovat jednotná koncepce "balkánské lingvistiky", neboť máme lingvistiku pravěkou, středověkou, moderní a synchronní. Středověká balkanistika musí mít širší záběr než např. balkanistika synchronní, neboť v raném středověku nebyly ještě společné rysy balkánských jazyků, ty se teprve vytvářely.

B. H a v r á n e k připomněl, že je nutno vycházet z dvojího názoru: podle staršího, dnes už překonaného pojetí, jsme se starali o východisko jevu. Dnes však vidíme, že toto nestačí, a postupujeme podle nové zásady, že nám jde o výsledek. Je rozdíl mezi situací drobné skupiny kolonistů a multilingvistickou konvergentní tendencí. Kolonisté se dostávají do jazykové hotového prostředí, kterému se musejí podřizovat. Ale kontakty na Balkáně nezačaly a neprobíhaly ve všech místech stejně a stejně intenzivně. Rozhodující jsou v určitých střediscích. A z tohoto hlediska nám chybí popis nářečí v severním Řecku, kde patrně bylo kontaktů nejvíc.

Je nutno položit si otázku, proč se ztratila syntetická deklinace a rozvinul složitý slovesný systém. Ztráta deklinace je jev obecně románský, je to však výsledek kontaktu latiny s lidovými jazyky a vytváření poměrně jednoduchého společného výrazového prostředku. Proti obecné romanitě tohoto jevu se namítá hlavně srovnáním rumunštiny s ostatními románskými jazyky. Proto se doposud nepodařilo říci jednoznačně, co je impulsem ke ztrátě pádových koncovek. Slovesný systém je složitý ve všech balkánských jazycích, dobré srovnávací studium dosud nebylo provedeno. Nejzajímavější je vývoj infinitivu. Ztráta infinitivu není jev obecně románský, je však obecně balkánský; je to zjednodušení nebo zesložitění? Infinitiv podporuje lineárnost výpovědi, čímž zjednodušuje syntax.

Jevy tohoto druhu musíme zkoumat v jejich celcích, nikoliv jako jednotliviny. Musíme přitom rozlišovat východisko od výsledku a výsledek interpretovat. Nové metody mohou přispět k interpretaci. Bráníme se však tomu, aby se jednoho metodického postupu užívalo ve všech případech. Žádný postup není universální.

Pokud jde o rozdíl "synchronní" a "středověké" balkanistiky, domní-

vá se B. H a v r á n e k , že diachronie a synchronie tvoří dva aspekty jednoho zkoumání a nemohou se vysvětlovat jako dva různé směry dalšího vývoje. - Čistý jazyk je fikce, podobně jako čistá rasa. Je důležité studium jazykových kontaktů. Kontakty jsou různého typu. Balkánské jazyky představují vyexponovaný typ kontaktů, poměrně však kluzký.

Z. W i t t o c h navrhl, aby se srovnávala situace v balkánské lingvistice s dalšími srovnávacími lingvistikami - kreolskou, malajskou aj., kde dochází k podobným konvergenčním jevům. Malajština je podle něho vlastně lingua franca.

V. P o l á k podotkl, že pro historii albánštiny vážně vadí, že nevíme, kdo to byli Ilyrové a kdo Trákové, popř. zda Ilyrové a Trákové nebyli totožní. V obou jazycích jsou slova, která jsou v dnešní albánštině. Pravděpodobně to byli příslušníci substrátového předindoevropského jazyka. Jednotlivé trácké a ilyrské nápisy lze libovolně subjektivně interpretovat.

V závěru K. H o r á l e k shrnul připomínky k pojmu "konvergence", který zásadně nedošel takového uplatnění v jazykovědě jako jinde. Podmínkou vzniku příbuznosti konvergenčí zpravidla nebyl jeden jazyk. Je rozdíl mezi konvergenčí a podobností nebo kontaktním přibližováním. Není konvergenčí, jestliže vlivem geografické blízkosti jedna kultura přebírá mnoho prvků z jiné kultury. Příklad : mnoho společných jevů v němčině, češtině, polštině, popř. maďarštině.

"Taktická stránka" balkanistiky, na níž upozornil Z. Urban, je zkrácená formulace projev, který bychom mohli lépe označit jako "pragmatické dimenze balkanistiky"; jestliže se balkanista vysloví k ožehavé otázce, nezachová se všem. Proto se dnes některým problémům balkanistiky vědci vyhýbají. Ovšem zdůrazníme-li teoretickou stránku takového problému, odlehčíme nepříznivému dopadu závěru. Měli bychom se pokusit o teorii politické funkce jazyka na základě balkanistiky. - Vynechal v referátě význam turecké složky pro ostatní balkánské jazyky, jak nakonec připomenul.

Závěrem ještě poznamenal B. H a v r á n e k , že u balkánských jazykových jevů je podstatný sociolingvistický aspekt. Je rozdíl mezi "kontakty jevů" a "kontakty se situací". Je důležité vycházet z jazyků, které známe v úplnosti. Jejich studium je možno aplikovat na jazyky, o nichž tolik nevíme. O albánštině lze tvrdit, že se "mísila" s ostatními balkánskými jazyky, protože Albánci pronikali izolované v malých skupinách po celém Balkáně. "Otázka národního celku" vlastně

až do rozpadu turecké říše neexistovala, protože šlo o celky polylingvní.

Diskusi k referátu Z. H a u p t o v é zahájil V. P e l á k .

Upozornil na některé sporné etymologie, zejména na možný vliv albánštiny nebo korespondence maďarských slov s albánskými. B. H a v r á n e k poznamenal, že historické a dialektologické slovníky nepostačují. Upozornil, že někdy centrem pro balkánské shody byla Vídeň, kam přicházeli lidé ze všech oblastí Balkánu, a nám chybí slovník vídeňské němčiny z 18. století, v níž byly i italské, i balkánské prvky. V. B l a n á r usoudil, že slovenská hungaristika by měla využít výsledků práce Z. Hauptové. Datování jejích jevů bude třeba prověřit. Některé doklady, uváděné autorkou pro 19. stol., se vyskytují v archivních záznamech pro slovenský slovník jako jevy, doložené už v 16. století. V. Č e r n ý doporučil větší pozornost turecké dialektologii, zejména pak upozornil na různost fonetické realizace některých zapsaných slov. Závěrem upozornil B. H a v r á n e k , že turecký vliv nelze považovat za zanedbatelný, zvláště u slovesa. Obdobná je situace s německým vlivem. Nutno hledět k německým (a analogicky k balkánským) dialektům. Škoda, že se nikdo nevyjádřil podle Havránkova názoru ke vztahu paleoslovenismů a právní terminologie. Česká právní terminologie na hranicích 14. a 15. století doznala přepracování, přitom stopy staré terminologie se zachovaly v polštině a ukrajinštině, některé vlivy v Dalmácii. Je proto nutná opatrnost, pracujeme-li s paleoslovenismy v 15. století. Nemusí totiž jít o dědictví původního cyrilometodějského působení.

.. Diskusi k referátu V. H o f e j š í h o zahájil F. K o p e č n ý. Příspěvkem o obourodosti v iberakých jazycích. Rozdíl osobovosti od neosobovosti je vlastní celému slovanskému areálu. Rozdíl "kdo? x co?" je rozdíl "osoba x jiný jev", nikoliv rozdíl "životnost x neživotnost". O pojmu "osobovost" v balkánských jazycích pohovořil dále K. H o r á l e k . D. K r a n d ž a l o x upozornil na rozdíl mezi významem slov "kādeto" a "kānto" v současné bulharštině. R. V e ř e r - k a charakterizoval kategorii životnosti ve slovanských jazycích jako sekundární zplodinu ztráty rozdílu "subjekt x objekt", který se projevil jen u jmen, kde bylo možné chápat rozdíl "činitel x trpitel", tedy jen u jmen osobních. V. P o l á k vyjádřil svůj názor, že nevíme, v kterém z obou jazyků, albánštině nebo rumunštině, je životnost prius. Jev "životnost" připomíná "třídy" v jazycích kavkazských, bantu aj. V Evropě jsou albánské a rumunské třídy podle Polákova názoru unikum. Podle těchto tříd se řídí kongruence a další jevy. B. H a v r á n e k

prohlásil, že v referátu V. Hořejšího šlo nikoliv o kategorii životnosti, ale o balkánské shody v morfologických jevech, týkajících se životných jmen. Capidanovy práce jsou dost podrobným popisem aromunského stavu a ze srovnání s albánštinou ty bylo možno vyvozovat závěry. Dále poznamenal, že musíme být opatrní při označování "tříd" životných či osobových substantiv, protože nejde o bezvýjimečné jevy a jména podléhají přenášení významů, zatímco koncovky plurálu apod. se nemění. Připomenul i paralely rumunsko-albánských konvergencí v srbocharvátštině.

Ke všem diskusním příspěvkům učinil závěrečné slovo V. Hořejší. Zaujal stanovisko ke každému z nich. Upozornil, že rumunský materiál neukazuje na "třídy" v současné době, ale v minulosti tu snad byly, soudě podle plurálového rozdílu sat-sate x pat-paturi. Aromunština a meglenoromunština jsou archaičtější než dékprumunština.

V diskusi k referátu F. Kopecného vystoupil první V. Polák. Uvedl příklad vývoje albánského adverbia v prépozici. R. Veček a pohovořil o skládání předložek jako o živém jevu současné bulharštiny i makedonštiny. V. Šaur upozornil na potřebu brát v úvahu při etymologických úvahách o předložkách vývoj v nářečích, který může jít jinými směry než vývoj ve spisovném jazyce. S. Heřmana podtrhl důležitost předložkového materiálu na Balkáně pro studium směrá vývoje analytické deklinace.

K referátu R. Večeka vystoupil D. Krandžalov s upozorněním na polylingvismus ve vyjadřování číselných hodnot. V. Hořejší srovnal situaci na Balkáně se stavem ostatních románských jazyků a upozornil, že univerbizaci pozorujeme už v latině. V. Šaur pohovořil o problémech s časovým zařazením univerbizace číslovek, neboť staroslovanský stav vyjadřování číselné podílnosti se v dalším vývoji měnil. R. Veček a ve svém závěrečném slově hovořil o tureckém vlivu na slovanské balkánské sloveso. Tím začala diskuse k referátu S. Heřmana. V ní vystoupil B. Havranek, který zdůraznil, že chybějí dobré konfrontační studie slovesných jevů. Mezi jednotlivými interpretacemi těchto jevů jsou posuny. Bulharské sloveso je v některých tvarech užíváno situačně potenciálně. Proto je třeba srovnávacího, avšak materiálového studia. Protože dalších příspěvků nebylo, pronesl S. Heřmana závěr. Upozornil, že spisovná bulharština působí dojem značné vázanosti, která není v dialektech, a že balkánské sloveso je jedním tvarem určeno přesněji než sloveso kteréhokoliv jiného slovanského jazyka.

K referátům D. K r a n d ž a l o v a a M. O d r a n a se diskutovalo vzhledem k obdobné tematice společně. Diskusi začal K. H o r á l e k . Požadoval, aby problemům, o nichž referenti hovořili, nebylo dááno politické pozadí. Z. H a u p t o v á upozornila, že v obou referátech chybějí údaje o způsobech, jak se jednotlivá slova dostala z jazyka do jazyka. V. H o ř e j š í podotkl, že v rumunštině je mnoho jevů prokazatelně francouzského původu, které vypadají analogicky, jako by byla přejata z turečtiny. V. P o l á k požadoval, aby se vývoj slovních spojení posuzoval ve spojitosti s vývojem reálií, a tak aby nedošlo k závěrům, které jsou v rozporu s historickými skutečnostmi. M. O d r a n poznámenal k referátu D. K r a n d ž a l o v a , že mnohá "prabulharská" slova nemají jinou než turkotatarskou etymologii a že jejich vysvětlování jako byzantská se neopírá o žádné důkazy. Prokazatelně turkotatarského původu jsou slova bolgarin a boljarin. B. H a v r á n e k připomněl, že mnoho jevů bylo dotvořeno dříve, než Turci přišli na Balkán. Proto jevy, které vypadají jako turcismy, jsou za ně mylně pokládány. Turecká vrstva, protože je nejnovější, je nejpatrnější. V gramatické stavbě jsou vlivy hlubší než v lexiku - a tam turcismy chybějí; z toho vyplývá, že turecké vlivy nesly tolik k podstatě jako jevy, vzniklé jiným způsobem. D. K r a n d ž a l o v měl mnoho připomínek k referátu M. O d r a n a , popírajících turecký původ jím popisovaných jevů.

K referátu J. S e d l á č k a byly 3 diskusní příspěvky. K. H o r á l e k podtrhl nutnost studia historických srbocharvátských památek, V. Š a u r studium utečeneckých dialektů, které zachovávají systém, B. H a v r á n e k si všiml paradoxu, že v srbocharváštině neplatí "čím větší rozsah změny v území, tím je změna starší."

V diskusi k referátu J. S m r č k o v é vystoupil nejprve V. P o l á k . Upozornil, že J a r n í k o v o díle zhodnotil B. H a v r á n e k v Arhive za arbanaaku starinu. B. H a v r á n e k , přítomný na zasedání, to popřel. Z. W i t t o c h soudí, že Jarníkovovo dílo nebylo v Rumunsku překonáno. J. S m r č k o v á neměla ve svém závěrečném slově žádné dodatky k diskusi.

K referátu V. Š a u r a diskutovalo S. H e ř m a n . Upozornil, že 18. století je důležité pro dějiny bulharštiny a o zařazení jednotlivých textů jsou vedeny ve světě živé diskuse. Studium damaskinů může dát odpovědi na řadu sporných otázek. Je problematické, jak balkaniamy pronikají z jazyka do jazyka. D. K r a n d ž a l e v upozornil na důležitost studia katolické propagandy v severozápadním Bulharsku na

počátku novověku. Tyto vlivy se podle jeho názoru musely odrazit i v jazyce lidu. M. O d r a n soudí, že je rozdíl mezi jazykem bulharského lidu a jazykem „užívaným kněžními. Monastýry byly budovány na odlehlých místech a kněží měli zkažený cit pro jazyk církevněslovanskou literaturou. V. Š a u r v závěrečném slovu zdůraznil, že ke všem vlivům, o nichž diskutující hovořili, přihlédl a že přesto cení pop Punčov sborník, neboť jeho přepisovač dovedl negativním jazykovým vlivům čelit.

K referátu I. P a c l o v é vystoupil jediný R. V e č e r k a , který zdůraznil preciznost její práce.

K referátu P. B e n e š e hovořil nejprve V. P o l á k . Slovo „szetana“ nepovažuje za slovanskou výpůjčku v rumunštině, ale za obecné slovo „pastevecké“ civilizace, neboť má paralely v albánštině, sardinštině a provençalštině. I jiných slov v albánštině a rumunštině s „praslovanským hábitem“ je podle něho několik. Z. W i t t o c h vyslovil názor, že pokud jde o slovanské vlivy na rumunštinu, začínaly podle rumunských vědců později než soudí Beneš. Faktické etymologické poznámky přednesla Z. H a u p t o v á .

K referátu Z. W i t t o c h a měl několik poznámek D. K r a n d ž a l o v , který vytykal referentovi, že nestudoval prameny. W i t t o c h všechny připomínky zodpověděl. Vysvětlil také, o které práce se při svých studiích opíral. R. Š r á m e k poznamenal, že topografický materiál z Balkánu má velkou teoretickou hodnotu. Vyjádřil politování, že nemohl být přečten Dorovského referát o balkánském topomastioe. Všiml si, že Balkánský poloostrov spojují inovace při vyjadřování aronyma. P. B e n e š poznamenal, že názory o relativní chronologii slovanských jevů v rumunštině nejsou dost pevně opřeny o historická fakta. Jestliže ve 3.-4. století začali Slované pronikat do Rumunaka, museli zanechat po sobě stopy v jazyce.

K referátu V. P o l á k a hovořil V. Č e r n ý . Poznamenal, že většina jevů, označovaných za balkanismsy, je též v části kavkazských jazyků a v arménštině - trojí člen, ztráta infinitivu, ztráta deklinčních koncovek, odchylky v užívání zájmen aj. Kritizoval Polákovy etymologie, mající zdůvodnit blízkost albánštiny s kavkazskými jazyky. V. P o l á k ve svém závěru upozornil na některé teoretické problémy zařazení albánštiny do balkánského, indoevropského či mediteranního kontextu. Byl přitom přerušen několika poznámkami D. K r a n d ž a l o v a , na něž odpovídal. Všiml si též vztahu jafetické (Marrovy) teorie a dnešních znalostí o albánštině. Albánština se zdá Polákovi zbytek, který připomíná osaskické jazyky na západě a kavkazské na východě.

K referátu V. Č e r n é h o se nejprve vyslovil V. P o l á k . Podle něho podobně jako Čerkesové v Kosovu nepodléhají jinojazyčným vlivům, konservuje se i albánština uprchlíků do Sremu, okolí Zadru, Itálie a jinam. Několik dotazů na čerkeské jevy vznesl Z. W i t t o c h V. Č e r n ý všechny dotazy zodpověděl. M. O d r a n poznamenal, že existují toponyma v Bulharsku, podle nichž lze soudit na přítomnost Čerkesů v minulosti, a domnívá se, že by se podle toponym měly studovat cesty Čerkesů po Balkáně. K tomu poznamenal V. Š a u r skutečnosti o čerkeské vesnici v Podumají ve světle toponomastiky.

Na zázěr jednání sekce bylo přijato toto usnesení:

..1. Lingvistická sekce I. balkanistického symposia doporučuje pracovní soustředění na ty problémy, které v oblasti Balkánu mají mezijazyčnický charakter a týkají se více nebo všech balkánských národů. Doporučuje omezovat se na dalších symposiích vždy na určitou tematiku, především tu, která je tradičně osvětlována z různých hledisek nebo bez přihlídnutí k důležitým kulturně-historickým aspektům.

2. Z charakteru disciplíny vyplývá potřeba zastoupení všech základních oblastí. Proto se jeví naléhavým úkolem zabezpečení zvláště úseku greckotatarského a dále turkotatarského.

.. 3. V oblasti balkanistiky je nutná specializace, avšak povaha bádání si vyžaduje spolupráci badatelů různého zaměření. Je třeba přihlížet k relativně pevně jednotě filologických disciplin a potřebě konfrontačního studia balkánských jazyků.

4. V současné době se jeví jako důležitý úkol studovat balkánské sloveso, a to ve všech aspektech.

5. Sekce doporučuje, aby bylo vynaloženo úsilí pro vytvoření většího počtu publikačních možností. V současné době kromě sborníku Les Études Balkaniques Tchecoslovaques nevychází žádný celostátní balkanistický sborník. Bylo by potřeba buď dalších publikací, nebo rozšíření dosavadního sborníku. Za tímto účelem bylo doporučeno, aby se při brněnském Kabinetu balkanistiky a hungaristiky vytvořila celostátní balkanistická komise (nejen pro lingvistiku), jejímž úkolem by bylo vytvářet další možnosti pro rozvoj čs. balkanistiky.

Zpracoval Vladimír Šaur